

AZ ŐSZIRÓZSÁS FORRADALOM MOSTOHA KÖZTÁRSASÁGA

„*Miért nem ragyog mindenki arcán a történelem?*” – kérdezte naplójától keserűen 1919. november 16-án a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségének alapítója, Ritoók Emma – korábban Ernst Bloch, Lukács György és Balázs Béla barátja, a Vasárnapi Kör alapítója. Ekkor viszont már Horthy Miklóst és katonáit várta, de bántotta, hogy a „bűnös városba” bevonuló fővezér lovának csattogására csak gyér éljen volt az utca felelete, a Nemzeti Hadsereg alakulatait, s vele az ellenforradalom győzelmét „*az emberek meglepően közönyösen fogadták.*”¹ Másfél évvel később egy alföldi megye főispánja azt írta rezignáltan Csánki Dezső, az Országos Levéltár főigazgatója sürgető felszólítására, hogy a „középosztály” a hétköznap és a megélhetési küzdelem fásultságában él, s nem sok hajlandóságot mutat arra, hogy megörökítse a proletárdiktatúra tragikus közelmúltját. „*Az elrabolt kétharmad Magyarország idemenekült hivatalnokai annyira benne vannak a menekülésben, hogy minden berendelés dacára... pánikszerűen menekülnek a munkától.*”²

A fáradtság és fásultság érthető, 1914 augusztusban a Nagy Háború rettenetes szenvedéseibe ragyogó tapsok között mentek a magyar bakák, Tisza István egy pillanatra a legnépszerűbb magyar politikus lett.³ 1918. október 31-én százezres utcai karnevállal ünnepelték meg a magyar függetlenséget és a háború végét, s 1919. március 21-én nem volt ellenhang, amikor Garbai Sándor szocialista vezér a Budapesti Munkástanács ülésén azzal indokolta meg a szociáldemokrata-kommunista fúziót s a proletárdiktatúra kikiáltását, hogy „*Nincs más utunk: – Amit a demokratikus Nyugatról nem kaptunk meg, azt a diktatórikus Keletről akarjuk megkapni.*”⁴ A magyar társadalomnak 1918 ősze és 1919 ősze között csalódnia kellett abban a reményben, hogy az Ausztriától független magyar állam megőrizheti

¹ Ritoók Emma: *Évek és emberek.* Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, f. 473. II. 123.

² Jász-Nagykun-Szolnok vármegye alispánjának 1921. február 28-i levele Csánki Dezsőnek, az Országos Levéltár főigazgatójának, az ún. Tanácsköztársaság történeti adatainak gyűjtésére szervezett Országos Bizottság elnökének. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL), Miniszterelnökségi Levéltár, Miniszterelnökség, Tanácsköztársaság Történeti Adatait Gyűjtő Országos Bizottság (K 46), PTI 605. f. I/b.

³ A mámor józanabb percei. Részletek Dánielné Lengyel Laura naplójából (1914. augusztus 16 – szeptember 5.) Közzéteszi Komáromi Csaba. *Holmi*, 2014. november, 1309.

⁴ *Garbai Sándor emlékezése.* I. Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (a továbbiakban: PIL), VI. 810. f. 1. ő. e. IV. k. 503–504.; Vincze Sándor: *Az erdélyi forradalom.* I–II. [1920]. Kézirat. PIL, VI. 965. f. 1. ő. e. II. 410. Vö. Buchinger Manó: *Tanúvallomás. Az Októberi Forradalom tragédiája.* Budapest, 1936, 137.

történeti határait. Arra, hogy a független Magyarország küszöbéről a történelmi Magyarország sírgödrébe lehet csak lépni, csak azután gondolt bárki is a '48-asok közül, amikor már nem volt visszaút.⁵ Éppígy csalódott a „keleti orientációban,” sem Lenin, sem az orosz bolsevizmus nem sietett Magyarországot megmenteni „imperialista” szomszédai kapzsi étvágyától, még ha a Tanácsköztársaság 1919. május–júniusi északi hadjárata, – ahol a világforradalom zászlaját nacionalista magyar katonatisztek hordozták a terület-visszaszerzés reményében, – rövid néhány hétre újra valósággá tette a magyar–lengyel közös határt. A proletárdiktatúra ámokfutását sem nemzeti regeneráció állította meg, hanem román szuronyok, s a bevezetőben idézett Ritoók Emma a rosszul lovagoló, szedett-vedett öltözékű román tiszteket a büszke magyar fővárosban látva, a szégyent érezte: „*Ó boldog nemzetek, akiknek a fővárosába egy Napóleon vonult be.*”⁶ De hogy is kezdődött ez az ösztől őszig tartó forradalom és csalódás?

*

1918. október 31-én a „vértől és boldogságtól sáros” pesti utcát egyszerre vette át a mámor és a felfordulás.⁷ A hideg esőben együtt várakozott a jól öltözött belvárosi kereskedő a lábadozó munkásköltővel, „mert jó volt a tömegben együtt lenni”.⁸ A Kossuth Lajos utcát és a Rákóczi utat csaknem egy kilométernyi hosszúságban hatalmas, örvénylő, éljenző tömeg zárta el. A tömeg a magyar himnuszt és a Kossuth-nótát, illetve ez utóbbinak Károlyira átírt változatát énekelte. A 14 éves Arthur Koestler, aki apja irodája elől figyelte az eseményeket, ujjongva érezte magát magyar hazafinak.⁹ A forradalmak évszázados koreográfiájának megfelelően a börtönökből kiszabadították a foglyokat. Politikaiakat, mint a galileistákat, köztük Tisza István sikertelen merénylőjét, Lékai Jánost, de köztörvényes bűnözőket is. Budapesten 233 elítéltet engedtek szabadon az első nap tanácstalan zavarában, a köztörvényeseket alig lehetett később összefogdosni.¹⁰ Lékait, mint Táncsics Mihályt egykoron, vállán hozta ki a Markó utcai börtönéből a nép, s ő rövid szónoklatban arról beszélt, hogy miért kellett Tisza István ellen, „a háború fölidézőjének bűnöse” ellen merényletet elkövetni és miért áll fönn még most is ennek a szükségessége. Az erőszakra nem kellett különösen buzdítani, mindenfelé katonák és matrózok száguldoztak elrekvirált autókon, s ahogy Bécsben és Zágrábban az előző napokban, a katonák letépték sapkáikról az uralkodó monogramját tartal-

⁵ Apáthy István: Erdély az összeomlás után. *Új Magyar Szemle*, 1920. 2–3. sz. 149.

⁶ Ritoók: i. m. II., 96.

⁷ Nádas Sándor: Pesti kövezet. *Pesti Napló*, 1918. november 3., 8.

⁸ Kassák Lajos: *Egy ember élete*. Budapest, Digitális Irodalmi Akadémia, 2010, II. kötet, 429.

⁹ Arthur Koestler: *Nyilvessző a végtelenbe*. Budapest, 1996, 67.

¹⁰ Schönwald Pál: *A magyarországi 1918–1919-es polgári demokratikus forradalom állam- és jogtörténeti kérdései*. Budapest, 1969, 37.

mazó sapkarózsát, s helyette őszirózsát tettek. Őszirózsák öntötték el a várost – írták az újságok forradalmi lírával. Nem mindenki látta azonban ilyen gyöngédnek a forradalom szimbólumát. „A katonák mindenkit megállítanak az utcán és megkérdezik, hogy békepárti-e, és ha nem felel, azonnal agyonlövök!” – hangzott a számos rémhír egyike, ami, ha nem volt is igaz, mégis hű képet ad a katonaság és az utca hangulatáról. A béke fegyverrel és puskaropogással érkezett. A békevágy mögött ott parázslott a bosszú érzése – s akik erre játszottak rá, azok lettek a történelem „csinálói”. Az antimilitarizmus harcba vagy éppen polgárháborúba szólította híveit. Lenint mindenki bolondnak hitte, amikor 1917 áprilisában arról szónokolt elképedt hallgatóságának, hogy a történelmet a lövészárkokban alakítják, ahol a háború rémképeitől gyötört katonák szuronyaikat tisztjeikbe döfik, majd tehervonatok tetején hazaszökve első dolguk lesz, hogy tüzes csóvát dobjanak szülőfalujuk urasági kastélyára.¹¹ Leninnek magyar viszonylatban is igaza lett, 1918 őszén a magyar politikát a leszerelt katonák csinálták, a novemberi „parasztforradalomban” legalább százezer ember vett részt, Linder Béla ezért nem akart katonát látni. 1918. november elején égtek az urasági kastélyok, a zsidó kereskedők boltjai, menekült jegyző, boltos, uraság, például Bethlen István és családja is a nádason keresztül mentette életét. Budapesten október 31-én este megölték Tisza Istvánt, rajta kívül még tizenhárman vesztették életüket az őszirózsás forradalom első napján, jórészt fosztogató katonaszökevények és a külvárosok desperádói. A karhatalmat szakszervezeti vezetők, pacifista újságírók és az a Balázs Béla szervezte, aki a háborút 1915-ben még úgy ünnepelte, mint „hazatérést a férfiak közé”.¹²

Budapesten is volt lincshangulat az ünnepbe vegyülően. S a hangulatból egy-egy esetben valódi lincselés fejlődött ki. Az egyik bulvárlap naturalisztikus részletekkel örökítette meg azt, ahogy a Nagymező utcában egy katona megszólított egy fiatal huszárfőhadnagyot, hogy a rozettáját vegye le. A huszárfőhadnagy meglepetve tiltakozott a felszólítás ellen: „Nem veszem le. Én felesküdt katonája vagyok Őfelségének. A katona revolvvert rántott elő, s a következő pillanatban a huszárfőhadnagy élettelenül roskadt az utca aszfaltjára. A holttest körül izgatott csoport verődött össze: a köztársaságot éltette. A hullát végül a mentők vitték el.”¹³ Az esetenek Kassák Lajos is szemtanúja volt: „A Nagymező utcában láttam, hogy egy katona megszólított egy huszárfőhadnagyot, akinek a gallérján még fönt voltak a csillagok. A két ember hangosan vitázott, pillanatok alatt összecsődült körülöttük a tömeg. Revolverlövés, egy dühödt, hosszúra nyújtott kiáltás, s a huszárfőhadnagy ott feküdt holtan az utca kövezetén.”¹⁴ Kassák későbbi leírása rövidebb, drámaibb, mégis hiányzik belőle a kortárs pillanat egy fontos metszete: az erőszak spontán módon

¹¹ Idézi Eelco Runia: Into Cleaness Leaping: The Vertiginous Urge to Commit History. *History and Theory*, 2010. 1. sz. 1.

¹² Balázs Béla: *Lélek a háborúban. Balázs Béla honvédtizedes naplója*. Gyoma, 1916, 53–54.

¹³ A szabadság napjának foltjai. *Friss Újság*, 1918. november 1. 5.

¹⁴ Kassák: i. m. II. kötet, 432.

ideológiát talált a köztársaság ősi eszméjében. Ez a momentum pedig rávilágít arra, hogy mennyire különbözött a köztársaság szinte a semmiből feltörő jelszava a politikai elit elképzeléseiben és az elszabaduló tömeghangulat használatában. A köztársaság követelése a megszűnt lojalitást fejezte ki – IV. Károly az olasz front felbomlásának pillanataiban szerencsétlen módon megszavaztatta a csapatokat is, többségük a Monarchia ellen szavazott, sok helyütt tisztek, legénység egyaránt. A köztársasági eszme hirtelen felbukkanása azonban nem új politikai szervezőelv elfogadását jelentette, hanem a mindent elöntő elégedetlenség kifejezése lett. Abban volt *pillanatnyi* egyetértés a bukás anarchikus forgatagában, hogy a korábbi politikai rend meghalt. A republikanizmus Magyarországon hosszú, a 18. század végi magyar jakobinus mozgalomig érő hagyományra tekinthetett vissza ugyan, de elsősorú támogatottsága sohasem volt a magyar közvéleményben. Még Kossuth Lajos sem merte proklamálni a köztársaságot az 1849-es debreceni trónfosztás után, bár kormányát „republikai irányúnak” hívta.¹⁵ Az időről időre magányos értelmiségiek és marginális politikai csoportok által felvetett köztársasági gondolat tartalma jórészt kimerült a hagyományos Habsburg-ellenességben, a ’49-es függetlenségi hagyományok és a radikális Kossuth-kultusz ápolásban. A kiegyezés Magyarországon azonban „Ferencjóska” tisztelete békésen megfért „Kossuth apánk” kultuszával. Nagy György fiatal székely ügyvéd és függetlenségi országgyűlési képviselő 1910-es évek elején kibontott köztársasági mozgalma nem volt több egy látványos *one man show*-nál. Egyszemélyes színház, amely – a Viharsarok és a Székelyföld protestáns gazdarétege kivételével – nem mozgatott meg számottevő választói csoportokat. A Nagy által alapított Magyar Köztársasági Párt és vérvörös fedelű folyóirata, a már 1911-ben megindított *Magyar Köztársaság* nem az eredeti politikai gondolatoknak, inkább az eredetieskedésnek volt a terepe. Lapjain „thurzó szittyák és székely szittyák” küzdöttek a halszagú finnugorság gondolata ellen, s minden skrupulus nélkül, plebejusán voltak sovíniszták és kurucok.¹⁶ Nagy György az 1868-as Eötvös József-féle nemzetiségi törvényt például szerencsétlen, oktalan nagylelkűségnek tartotta, amelyet rég el kellett volna törölni, s úgy gondolta, a magyar jövő útja „az imperiális uralmon nyugvó köztársaság” lehet.¹⁷ 1913-ban pártját betiltották, de ez sem vert különösebb hullámokat. A szociáldemokraták és Nagy György sem voltak szövetségeseik. Amikor a Függetlenségi Párt vezére, Justh Gyula meghalt, temetésén Nagy György azért szólalt fel Kunfi Zsigmond után, hogy ne csak nemzetközieskedő szocialista pártvezérek parentálják el Kossuth küzdelmeinek utolsó mohikánját. Hasonló ellenérzés kísérte a köztársasági mozgalmat a magyar progresszívek részéről. Bár Ady kiállt mellette, Jászi Oszkár Nagy Györgyöt és a köztársasági pártot lenézően „kis csomó lateiner”

¹⁵ Mezey Barna: Az első magyar köztársaság. 1849 republikája. In: Feitl István (szerk.): *A köztársaság a modern kori történelem fényében*. Budapest, 2007, 181.

¹⁶ Lásd Bónis György: *Nagy György és az 1914 előtti magyar köztársasági mozgalom*. Budapest, 1962, 88.

¹⁷ Uo. 23.

mozgalmának titulálta, s az államforma kérdését másodrendű közjogi kérdésnek.¹⁸ 1918-at megelőzően a köztársaság nem volt olyan vonzó ideológiai gondolat, hogy azzal akár a függetlenségi-nacionalista ellenzék vagy a magyar progresszívek „szabad szocializmusa” komolyan számolt volna.

A köztársaság forгатókönyvét így az őszirózsás forradalomban inkább a történelem szédülete diktálta, mintsem régóta készülődő szereplők. 1918. október 31-én délelőtt még sokak számára úgy tűnhetett: az egész forradalmi folyamat kimenetele egy parlamentáris nemzeti királyság lesz megifjodott és megmagyarosodott Habsburgokkal. És hát persze Szent István érintetlen birodalmával, a megmaradt történelmi Magyarországgal. A győztes forradalom pillanatában Ottó királyfi és testvérei Gödöllőn, a királyi kastélyban aludtak, álmukat senki sem zavarta. A király azt tervezte, visszatér Budapestre. Hock János, a Nemzeti Tanács elnöke Vörösmartyt idézte a Károlyi-palota erkélyéről, amikor azt mondta, hogy a legelső magyar ember a király.¹⁹ A konzervatív *Pesti Hírlap* vezércikkírójának is Vörösmarty jutott eszébe, amikor abban reménykedett, hogy a Habsburg-dinasztia magyar nemzeti királysággá alakul, s miután mindenét elvesztette, megéri és megfogadja, hogy a nagyvilágon e kívül nincsen számára hely.²⁰ A századelőn született magyar birodalmi gondolatból, amely Budapesten képzelte el a jövő birodalmi fővárost, a háború végével csak Vörösmarty pesszimista dacossága maradt. Az újságok az első napokban azzal biztattak, hogy az antant ejtette Erdély elszakításának tervét. De a félelem már kézzelfogható volt. Nyitra város közgyűlése arról határozott, hogy nem akar cseh uralmat. Eperjesen falhoz állították az október 31-én hajnalban fellázadt 67-es közös gyalogsági ezred szlovák katonáit, de már cseh katonák törtek be Malackára „rendet csinálni”. Nem maradt idő arra, hogy „az ideális népkirályság” eszméje írja meg a Szentkorona-tan újabb fejezetét, sem arra, hogy Szent István palástja óvón takarja be a fenyegetett Magyarország testét.

Előbb a királyság intézménye omlott össze. Károlyi és kormánya 1918. október 31-én még felesküdött a királynak, de a Várból már úgy tértek vissza, hogy az utca a köztársasági követelésektől harsogott. Ez a fordulat a Nemzeti Tanács vezetését váratlanul érte. Sem Jászi, sem Garami, sem Károlyi nem tudott róla, Kunfi is csak igen óvatosan említette az október közepi szociáldemokrata kongresszuson az államforma kérdését. Október 31-én este Károlyi kijelentette, hogy a „túlzigatott” hangulatra tekintettel a perszonáluniót már nem lehet a kormányprogramba foglalni, de „*Öfelsége nekünk királyunk, s kijelentjük, hogy nincs kifogásunk az ellen, hogy rajtunk kívül más országoknak is uralkodója legyen, de Magyarország teljes függetlenségének sérelme nélkül*”.²¹ November 1-jén egész nap ülésezett a kormány,

¹⁸ Uo. 95.

¹⁹ Lengyel József: *Visegrádi utca*. Budapest, 1957, 70.

²⁰ *Pesti Hírlap*, 1918. november 1. 1.

²¹ MNL OL, Miniszterelnökségi levéltár, Miniszterelnökség, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek (a továbbiakban: K 27), 1918. október 31., 5.

s tagjai arról tanakodtak, hogy visszaadják megbízatásukat. Végül a király, elsősorban arisztokrata minisztereinek, gróf Károlyinak és gróf Batthyáynak a könyörögésére, felmentette minisztereit a neki tett hűségesküjük alól, miután délután a Tisza Kálmán téren (ez lesz majd 1946-ban a Köztársaság tér), majd onnan a Conti utcába, a *Népszava* szerkesztősége elé vonuló csepeli és újpesti munkástömegek már a Nemzeti Tanács felborításával fenyegetőztek. Amiről, úgy tűnik, Kunfi Zsigmond előre nem is tudott, ő ugyanis még nem látta elementáris erejűnek a közvéleményt, s azt mondta, csupán a Nemzeti Tanács „hisztériás rohamáról” van szó.²² Kunfinak akár igaza is lehetett volna. Az elementáris erejű közvélemény Pesten valójában néhány ezer ember volt. Négyezer munkás, akik szó szerint leordították a *Népszava* szerkesztőségi ablakából az őket lecsendesíteni kívánó Garbai Sándort, elegendőnek bizonyult arra, hogy az államforma kérdése eldőljön a kormányülésen.²³ Ráadásul megérkeztek a hírek arról, hogy Temesváron a helyőrség parancsnoka, Bartha Albert alezredes is kikiáltotta az autonóm Bánátot a Magyar Köztársaság részeként, a temesvári munkássággal. Nagyváradon és máshol is köztársasági megmozdulások voltak.²⁴

Esküjük alól Károly király november 1-jén este telefonon felmentette minisztereit, lemondani viszont nem volt hajlandó. József főherceg – alig néhány napja még Wekerléék nádorjelöltje – viszont Károlyt siettetete, vajon nem lesz-e baj és bolsevizmus abból, ha nem sietnek a köztársaság kikiáltásával. A főherceg forró hazafiassággal ajánlotta magát a nemzet szolgálatára. Ennek egyik szinte komikus megnyilvánulása volt, hogy szabadulni kívánt a hirtelen rossz hangzásúvá lett Habsburg családnévtől.²⁵ A Habsburg-ellenesség a következő napokban és hetekben konjunktúráját élte, a királyi gyermekeket elszállították Gödöllőről, a királyt lebeszélték arról, hogy Pozsonyba költözzön Bécsből. Rendszerváltás Magyarországon nincs szobordöntés nélkül. Buda vára 1849-es osztrák parancsnokának, Hentzi tábornagnak a szobra régóta szálka volt az ellenzéki ifjúság szemében. Most kalapáccsokkal verték szét, s a hírt a pesti színházak aznap esti előadásán is bejelentették.²⁶ A színházak egyébként is érzékenyen reagáltak a gyors változásokra. A Nemzeti Színház óvatos igazgatója, Ambrus Zoltán levette Szomory Dezső sikerdarabját a műsorról, mert az II. Józsefről – egy Habsburgról szólt.²⁷ A sajtó hangja kiélesedett. A *Népszava* publicistája Svájcba küldte az uralkodócsaládot, mondván, menjenek vissza, ahonnan jöttek. Hamarosan elkészültek a Habsburg-

²² Schönwald: i. m. 33.

²³ Biermann István vallomása a Népbiztosok perében. Idézi: *A Magyar Munkásmozgalom Történetének Válogatott Dokumentumai*. 5. kötet. Szerk. Erényi Tibor et al. Budapest, 1956, 301. Lásd még Lengyel: i. m. 71–73. Lengyel tévesen november 5-re datálja a tüntetést.

²⁴ Népuralmat, köztársaságot! *Népszava*, 1918. november 2. 3–4.

²⁵ *Magyarország*, 1918. november 19. 10.

²⁶ A Hentzi-szobor végzete. *Világ*, 1918. november 3.

²⁷ II. József császár és a köztársasági kormány. *Az Újság*, 1918. november 22. 9.

ház bűneit bemutató pamfletok is. A tomboló forradalmi mámor közepette már november 2-án is anakronisztikusan hatott, hogy a református egyház vezetői Baltazár Dezső tiszántúli püspök kezdeményezésére és megfogalmazásában hosszú körlevélben álltak ki a királyság fenntartása mellett: „*a nép az erő, a korona a fék. A féktelen erő sírja önmagának.*”²⁸ (A katolikusok jobban mérték fel a helyzetet, Csernoch János hercegprímás november 1-jei körlevelében a Nemzeti Tanács támogatására szólított fel, s *Te Deumot* tartott az ország visszanyert függetlenségért.)²⁹

Nemcsak azért hatott anakronisztikusan a kálvinista vezetők királypártisága, mert azokban a napokban senki más nem vállalta ezt nyilvánosan, hanem azért is, mert a Habsburg-ellenesség főleg a református többségű Alföldön talált visszhangra. De nem hiányzott a Habsburg-ellenesség a nagybirtok dominálta Dunántúl magyar falvaiból sem. Esterházy Miklós gróf (az író Esterházy Péter dédapja) szerint a köztársaság gondolata már az első 48 órában valóságos rohammal ragadta meg Magyarország egész népességét.³⁰ A köztársaság a rend elleni lázadás volt, de nem „huszonöt zsidó” összeesküvése – mint azt már ezekben a napokban terjesztette a suttygó antiszemita propaganda. (Menekülnie a zsidó Vázsonyi Vilmosnak és a kikeresztelkedett Sztérényi Józsefnek kellett október 31-én, mert hűek voltak a királyhoz és ellenzői a forradalomnak.) A lázadást és felfordulást az addig lojális magyar parasztság csinálta, sőt a hűséges öreg cselédség. Csákváron a rendbontókban Esterházy gróf a szolgálatában megöszült benső cselédeinek harctérről visszavert fiait ismerte fel, akik kilőtték vadállományát és köztársasági tanácsokat alakítottak a katolikus legényegyleti épületekben. A gróf úgy emlékezett, hogy aligha képzelhető el nagyobb öröm, „*mint amit a magyarok éreztek ezeréves országuk és kultúrájuk összeomlásán*”, még a leglojálisabb hadirokkantak is letépték tisztirendfokozatukat és kitüntetéseiket.³¹

A frontkatonák könnyebben, Károlyi Mihály azonban nehezebben szabadult öröklött monarchikus ösztöneitől. Nem volt hajlandó azonnal proklamálni a köztársaságot – végül a Nemzeti Tanáccsal, amely előtt november 1-jén este letették új esküjüket a miniszterek, a kormány abban állapodott meg, hogy hat héten belül az általános, titkos, egyenlő és nőkre is kiterjedő alkotmányozó gyűlés fog dönteni az állam- és kormányforma kérdéseiről. A következő hetekben azonban felgyorsultak az események, Németország november 9-én, Ausztria november 12-én proklamálta a köztársaságot, az új csehszlovák állam pedig november 13-án. Az antanthatalmak között, amelyek elismerését Károlyi kereste, ott volt a republikánus Francia-

²⁸ Lásd Baltazár Dezső: *A próbáltatások idejéből*. Debrecen, 1920, 92–95.

²⁹ Persián Ádám kormánybiztos visszaemlékezései. PIL, VI. 704. f. 12. ő. e. 9.

³⁰ Esterházy Miklós: *Emléklapok 1918. nov. 1-től 1919. augusztus 2-ig terjedő időkből*. Budapest, 1921, 14.

³¹ Uo. 12., 18. Esterházy leírja, hogy a király arcképét egy budapesti szocialista asztalos mentette meg saját falujának földműves katonáitól.

ország és a republikánus Egyesült Államok, a november 13-án aláírt belgrádi katonai konvenciót pedig Károlyi, Jászi és kormányának többi tagja igyekezett úgy értelmezni, mint kormányuk *de facto* elismerését. (Erről szó sem volt.) Károlyi Mihály később – saját perében – úgy nyilatkozott, hogy főleg külpolitikai érdekekre figyelemmel járult hozzá a köztársasági államformához.³² Károlyi kérésére – más elbeszélések szerint saját kezdeményezésükre – magyar arisztokraták utaztak a királyhoz Eckartsauba, hogy rábeszéljék a lemondásra. Az uralkodó hosszas ellenkezés után saját kezűleg írt egy rövid nyilatkozatot: visszavonul uralkodói jogainak gyakorlásától s eleve elismeri azt a döntést, amely Magyarország jövőendő államformáját meghatározza. Ezzel a homályos megfogalmazású lemondással elkerülte a trónfosztás megalázó aktusát, s egy kiskaput is hagyott magának.

November 13-án a kormány végre elhatározta a köztársaság kikiáltását. A minisztertanács határozata „függetlenül a király elhatározásától” megállapította, hogy „*Habsburg Károly nem uralkodója az országnak*”.³³ Igaz, ezekben a napokban a kormány nem talált ellenzékre állásfoglalásában. „*Jelen pillanatban nagyon népszerű nálunk a köztársaság gondolata. Sőt gyanúsán népszerű*” – írta a filozófus Lukács György, aki ekkor még nem volt kommunista.³⁴ Budapesten nem csupán a kispolgárság, hanem a nagypolgárság is a köztársasági államformában látta a jövőt. Jászi szerint Lipótváros pénzemberei azon gúnyolódtak, hogyan volt képes Károlyi a forradalom hatalomra jutása ellenére a királynak felesküdni.³⁵ De a régi rendszer politikusai is „átálltak” – vagy úgy tettek. Olyan meggyőződéses legitimista politikus, mint Pallavicini György örgróf is úgy nyilatkozott: „*Tényleges köztársaság vagyunk, a királyság megszűnt. A köztársaság a nemzet érdeke*.”³⁶ A keresztényszocialista Huszár Károly, aki másfél hónappal korábban *A mi királyi családunk* címmel írt hódolatteljes könyvet a királyról és királynéről, igyekezett gyorsan kivonni a forgalomból a díszes albumot. De a konzervatív értelmiség fiatalabb nemzedékeit szintén magával sodorta a hirtelen jött republikánus áradat. Hóman Bálint, a Horthy-korszak későbbi emblematikus kultúrpolitikus – ekkor ambiciózus fiatal történész – forradalmi szakszervezetet alapított munkahelyén, az Egyetemi Könyvtárban, s az „elmúlt történelemhez” sorolta egy rövid brosúrában a régi dinasztikus rendszert.³⁷ Kollégája, későbbi szerzőtársa, Szekfű Gyula szintén lehetőséget látott a trónok hullásában – akár egy „szocialista köztársaságba” is szívesen

³² Károlyi-per, előkészítő irat. Budapest Főváros Levéltára, A jogszolgáltatás területi szervei, Polgári peres iratok (VII. 2. c.), 1921-36537_0626.

³³ MNL OL K 27, 1918. november 13. 2. pont.

³⁴ Lukács György: A köztársasági propaganda. *Világ*, 1918. november 10. 17.

³⁵ Jászi Oszkár: *Magyar kálvária, magyar feltámadás*. Budapest, 1989, 65.

³⁶ Andrássy helyzete a forradalmi átalakulásban. *Az Est*, 1918. november 14. 4.

³⁷ Vértessy Miklós: Hóman Bálint és Szekfű Gyula 1918-ban. *Valóság*, 1972. 7. sz. 57–58.

hazajön, ha az európai és nem „Balkánország” lesz.³⁸ November 14-én a budapesti tudományegyetem jogi karának a küldöttsége Károlyi Mihálynál járt. Írásban is elkészített véleményük egyértelműen fogalmazott: a trón üresnek tekintendő, a trónöröklés feltételei sem állnak fent, mivel megszűnt a *Pragmatica Sanctio*ba foglalt alkotmányos előfeltételek mindegyike, nevezetesen a társországok elszakadtak, s egyikben sem uralkodó már a király, s a kölcsönös védelmi kötelezettség sem teljesíthető.

Ez a szinte egyik napról a másikra fellobbanó és az egész társadalmat átjáró köztársasági láz visszaigazolta a kormány tagjainak előremenekülő politikáját. Mert előremenekülés volt ez inkább, mint tudatos politikai stratégia. Jászi barátja, az államtitkári funkciót vállaló Bíró Lajos ki is mondta, ha IV. Károly okosabban kezelte volna a forradalom előtti válságos heteket, „akkor ma Magyarországon sokkal több érvet lehetne a monarchia mellett és egy nagy és talán döntő érvet nem lehetne a köztársaság mellett felhozni”.³⁹ A filozófus Lukács György pedig arra figyelmeztetett, hogy a köztársaság önmagában semmit sem jelent, ha nem kapcsolódnak hozzá radikális szociális és gazdasági reformok. A Nemzeti Tanács körtáviratban fordult a megyei közigazgatás szerveihez, a főispánokhoz és törvényhatóságokhoz, valamint a vidéken ekkor már százasaival létrejött helyi Nemzeti Tanácsokhoz, amelyben kérték, hogy nyilatkozzanak a köztársaság mellett. Ezek a válaszok szinte egyöntetűen támogatóak voltak. Fehér holló volt az olyan távirat, mint Késmárk Nemzeti Tanácsáé, amely nem tartotta magát jogosultnak arra, hogy e kérdésben az „összes lakosság” véleményét képviselje, hanem azt kívánta, hogy az általános, egyenlő és titkos választójog alapján az összpolgárság döntsön az államforma kérdésében, vagy Kismartoné, amely egyszerűen hallgatott az államforma kérdéséről.⁴⁰ Sőt, a köztársaság ezekben a napokban egyfajta csodafegyvernek tűnt. A múlttal való megbékélés, a lázongó katonaság megnyugtatása, a nemzetiségek elvesztett lojalitásának visszaszerzése, a történelmi Magyarország területi integritásának megtartása mind a köztársaság kikiáltásától függött. Ahogy Esztergom szociáldemokrata Nemzeti Tanácsának vezetője írta: „Nemzeti tanácsaink azzal a hazafias indítvánnyal állnak elő, hogy a köztársaság haladéktalanul kikiáltassék, mert ezzel ez a bűnben fogant parlament kiengesztelné bűneit és elkerülhetővé válnék egy csonka alkotmányozó gyűlés, ha az elszakadni kívánó nemzetek passzív rezisztenciát tanúsítanának. Más államforma el sem képzelhető, mert a katonaság volt itt az első, mely a köztársaságot követelte, és a mi meggyőződésünk az, hogy ez az egyedüli módja lenne ezeknek a nemzeteknek egy népköztársaság keretében való megtartásának. A köztársaság kikiáltása hatalmasan szolgálhatná az

³⁸ Szekfű Gyula levele Gábor Andornak, 1918. november 14. Idézi Dénes Iván Zoltán: *A történelmi Magyarország eszménye. Szekfű Gyula a történétíró és ideológus*. Budapest, 2015, 189.

³⁹ Bíró Lajos: *Fegyelem! Világ*, 1918. november 3. 1.

⁴⁰ Topperczer Rezső elnök távirata. MNL OL, Országgyűlési Levéltár, Nemzeti Tanács (a továbbiakban: K 440), X 1511, 6994.

ország területi integritásának égető vágyát, mert befejezett tény jelentene, mely az elszakadni akarók lelkében megerősítené a tényleges megújulásba vetett reményeket és felmentené őket a külön kis államszervezetek megalakításának majdnem megoldhatatlan problémájától. És még ha ezeket meg is oldhatnák, adva lenne azon gyúpon, mely köré tömörülhetnének anélkül, hogy kifelé kellene gravitálniuk és a bizonytalanság rémével küzdeniük.”⁴¹

A megfogalmazás a wilsonista illúzió elsőpró erejét mutatja, ami ekkor több volt, mint politika: szinte eszkatológikus reménység. A nemzetiségi vidékekre szánt magyar propaganda-kiadványok a köztársaságot egyfajta Eldorádóhoz hasonlították. Egy több tízezres példányszámban osztogatott kétnyelvű röpirat például a magyar Alföld fehér kenyerét ígérte a felvidéki szlovákoknak, ha a republikánus Magyarországot választják a csehekkel szemben.⁴² Hatástalanul, mint ahogy a román nacionalizmus sem hajolt meg a köztársaság zászlaja előtt. A köztársaság gondolata semmilyen pozitív hatást nem váltott ki a nemzetiségi vezetőkben, sem a nemzetiségi tömegekben. Az al-dunai Orsova kisvárosának németmagyar-román nemzeti tanácsa azt jelezte, sajnálják, hogy egy ilyen fontos kérdés megoldása nem a népre bízott, kinyilvánítva, hogy a román nemzeti tanács sem a tanácskozásban, sem a határozathozatalban nem vett részt. „A Magyar Köztársaság turulmadara előtt mi is meghajtjuk a zászlónkat, kik a keleti határ vérzivatarait magyarként álljuk” – írták Gyergyószentmiklósról, de a veszélyeztetett székely végeken a magyar nemzeti öntudat köztársasági formában sem lett vállalható identitás. A gyergyószentmiklósiak táviratának idején a román csapatok már átjöttek a Kárpátok hágóin, s december elején Gyergyót megszállva, egyik első dolguk volt a magyar Nemzeti Tanács felszámolása, és vezetőjének, Vákár Artúrnak, a fentebb idézet távirat szerzőjének a letartóztatása. A demokrata köztársaság melletti kiállítás volt a gyulafehérvári magyar nemzeti tanács utolsó üzenete is, mielőtt a románság teljesen átvette volna a városban az ellenőrzést, hogy két héttel később itt mondják ki Erdély elszakadását Magyarországtól.⁴³ Voltak, akik sejtették, hogy így lesz. De éltetette őket a remény: ha a Magyar Köztársaság elbukik, akkor majd az egyesült Európa fogja a fájó sebeinket orvosolni: „Nemzeti Tanácsaink természetesen a területi integritás elvén állnak, ezt mindenképpen kívánják, azonban ha ez nem sikerülne, nem esnek kétségbe, mert az európai egyesült köztársaságok gondolatában rejlő vigasztaló eszme az eddigi országhatárok megszűnésének félelmes tervét esetleg elviselhetővé tehetné.”⁴⁴ A magyar intelligencia már az első világháború

⁴¹ Katona Sándornak, az Esztergom megyei és városi Nemzeti Tanács elnökének üdvözlő levele és beszámolója az országos Nemzeti Tanácsnak. MNL OL K 440 X 1511, 6994. doboz.

⁴² A népköztársaság és a szabad tót nép. MNL OL, Miniszterelnökségi Levéltár, Miniszterelnökség, Központilag iktatott és irattározott iratok (K 26), 1918-XLI-639.

⁴³ Gyulafehérvár Nemzeti Tanácsa demokrata köztársaságot akar. 1918. november 13. MNL OL K 440 X 1511, 6994.

⁴⁴ Katona: i. m.

éveiben is érzékenyen reagált minden európai föderalista eszmére. A Naumann-féle *Mitteleuropa* terve, s vele a vám- és egyéb akadályok nélküli közös gazdasági tér felvillanyozta Jászi Oszkárt és Szabó Ervint is, annak ellenére, hogy a porosz junkerek hazájából, a vilmosi Németországból érkezett – Kunfi Zsigmond meg is róttá őket ezért. 1918 őszén már mindenki eltemette ezt az elképzelést, de az egységes Európa eszméjét korántsem. Az összeomláskor a magyar értelmiség krémje egy rövid ideig a Monarchia népeinek „morális alapokon nyugvó államszövetségében” bízott, ahol „egyik nemzet sem akar ura lenni a másiknak” és ahol történeti határok nem lesznek többé gátjai a gazdasági és kulturális érintkezés korlátlan szabadságának. „*Mert szent a hazá, de még szentebb az emberiség!*” – írta a kiáltvány szerkesztője, a katolikus Babits félreérthetetlen messianizmussal.⁴⁵ 1918 „nemzetellenes” pacifista messianizmusa zsidó és keresztény gyökerekből egyaránt táplálkozott. A szabadkőműves *Világban* közzétett kiáltvány aláírói között Ady Endrétől Harsányi Zsoltig, Csók Istvántól Rippl-Rónai József, Lukács Györgytől Fogarasi Béláig és Bartók Bélától Kodály Zoltánig a magyar művészet, zene, irodalom és filozófia megelőző és következő évtizedeinek legfontosabb alkotói találhatók, későbbi kommunisták és katolikusok, szabadgondolkodók és reformátusok egyaránt.

*

Ilyen körülmények között került sor 1918. november 16-án a Magyar Népköztársaság proklamálására az Országház kupolacsarnokában. Az eseményt megelőzte a régi képviselőház utolsó, alig negyedórás ülése, ahol a képviselők egyhangúlag megszavazták a képviselőház felosztását, majd rövidesen a főrendiház mondta ki, hogy „berekeszti” üléseit. Ezután következett a Parlament kupolacsarnokában a Nemzeti Tanács 1000 fős kibővített ülése, amelyen ott voltak a kormány tagjai, ott volt az egyházi méltóságok többsége, sőt még néhány negyvennyolcas honvéd is. Először Hock János tartott szónoki hírnevéhez méltó nagy hatású beszédet. A „kihúlt mellel” Volhínia mocsaraiban fekvő halott magyar katonák hősi áldozatára hivatkozott, majd patetikusan az emelvényhez vezetett '48-as honvéddagastyánnak is azt mondta, nem lett rokkant és elnyomott vértanú hiába – a köztársaság új életet ad majd a jövődő magyarság millióinak. Ennek zálogául Hock javaslatának értelmében rögtön két új nemzeti ünnepet kreáltak a jelenlévők: október 31-ét, a diadalmas forradalom napját, s november 16-át, amelyből még alig a fele telt el. Kevés nemzeti ünnepről mondható el, hogy még le sem játszódtak az eseményei, de már „örök időkre szóló nemzeti ünnepként” proklamálták az Országház Kupolacsarnokában. Április 11-ét és a többi „királycafrangos” ünnepet pedig a lomtárba küldte Hock szónoki hevülete. Hock ezután bejelentette a király lemondását, a képviselőház és főrendiház feloszlását, hozzáfűzve, hogy ha ezen lemondások és feloszlások meg nem történtek volna, „a forradalom erejével ezeket mi

⁴⁵ A magyar intelligenciához. *Világ*, 1918. november 3. 12.

megszüntettük volna”.⁴⁶ Ezután következett Magyarország önálló és független népköztársaságként való államiségének kimondása, illetve annak elfogadása, hogy Magyarország alkotmányát az új választójog alapján összehívandó alkotmányozó gyűlés határozza meg. A hivatalos elnevezés tehát a népköztársaság lett, de a szónokok ezzel egyenértékűként használták előtag nélkül is, jelezve, mennyire cseppfolyós és kialakulatlan volt az államformaváltás ideológiai tartalma. A határozatot Nagy György, az újjáalakult Köztársasági Párt vezére olvasta fel, s a jelenlevők alkotta Nagy Nemzeti Tanács vagy nemzetgyűlés úgynevezett Néphatározatban rögzítette. (A jegyzőkönyv Nagy Nemzeti Tanácsról szólt, de a szónokok, „Tisztelt Nemzetgyűlés!” megszólítással fordultak a jelenlevőkhöz.) Minden természetesen közfelkiáltással ment, ahogy az a határozat is, hogy a választásokig az állami főhatalmat a Károlyi Mihály elnöktele alatt álló népkormány gyakorolja, a Magyar Nemzeti Tanács intézőbizottságának támogatásával. A néphatározat kimondta, hogy a népkormány alkosson sürgősen néptörvényeket az általános, titkos, egyenlő, közvetlen és a nőkre is kiterjedő nemzetgyűlési, törvényhatósági és községi választójogról, a sajtószabadságról, a nép esküdtbíráskodásáról, az egyesülés és gyülekezés szabadságáról, a földműves népek földhöz juttatásáról. E célból a nemzetgyűlés az összes államhatalmat a kormányra ruházta át, a Nemzeti Tanács intézőbizottságának támogatásával és azzal a korlátozással, hogy a határozati javaslatban felsorolt törvényeket azonnal bocsássák ki, és azok végrehajtásáról mielőbb gondoskodjanak.

Ez a fajta forradalmi törvényhozás példátlan volt addig a magyar történelemben, mivel a Nagy Nemzeti Tanács nem választott testület volt, de kétségtelenül nagy támogatottsággal bírt. Ez a támogatottság kifejeződött a csatlakozások és hűségnyilatkozatok százaiban, amit nem csupán az egyházak és az egyházi szervezetek teljes köre tett meg sokszor ünnepélyes formában, hanem a magyar gazdasági élet teljes vezérkara, a nagybirtokosokat tömörítő Országos Magyar Gazdasági Egyesület (OMGE) ugyanúgy, mint a nagyipar és banktőke szervezetei, a Magyar Kereskedelmi Kamara vagy a Gyáriparosok Országos Szövetsége (GYOSZ). S persze a társadalmi élet legkülönbözőbb testületei. Sőt az ellen-Nemzeti Tanácsnak indult Nemzetvédelmi Szövetség is beszüntette tevékenységét és behódolt. Vezetője, a jezsuita Bangha Béla folyóiratában, a *Magyar Kultúrában* publikált vezércikkben jelentette ki, hogy a régi rend a maga bűneivel, mulasztásaival s korhadtságaival nemcsak a demokráciának állt útjában, hanem legalább ugyanolyan mértékben a keresztény etika érvényesülésének s a hitélet szabad fejlődésének is.⁴⁷ Prohászka Ottokár pedig személyesen vállalt tisztséget a Fejér megyei Nemzeti Tanácsban.⁴⁸ Néhány nap múlva a Katolikus Nagygyűlésen azt fejtette, hogy a

⁴⁶ Országgyűlési Könyvtár, Országgyűlési naplók, irományok, Képviselőházi napló (a továbbiakban: KN), 1910 XLI. kötet, Függelék, 457–458.

⁴⁷ Bangha Béla: A demokrácia győzelme. *Magyar Kultúra*, 1918. november 20. 354.

⁴⁸ Tengely Adrienne: *Magyar egyházak a forradalmak korában*. Eger, 2011, 86.

katolikus egyháznak nem lesz nehéz a szociális és demokratikus eszmék útján járnia, mert az evangélium tele van demokratikus ideálokkal.⁴⁹ Mindezen csatlakozások tarka kavalkádján túlmenően a legfontosabb mégiscsak az volt, hogy a vidéken alig két hét alatt létrejött nemzeti tanácsok százai (több helyen a plébános vagy a lelkész vezette őket) mintegy a közvetlen demokrácia letéteményeseiként lojalitásukról biztosították a Nemzeti Tanácsot és a köztársasági államformát. A néphatározat így alkotmányosság és forradalmiság között lebegett, de az ambivalenciát ekkor elfedte az eufórikus hangulat. Kétszázezer ember várta kintről a proklamációt, budapesti polgárok, illetve az elővárosok és külvárosok nagyüzemeinek szervezett munkásai. Az ünnepség koreográfiája erősen 1848-ra hajazott, a kápolnai csata utolsó életben lévő hőseivel, Budapest összes cigányzenekarának felvonulásával, nemzeti zászlókkal és a szüntelenül felsíró kuruc és '48-as dalokkal. A Kossuthnóta strófáit átköltötték, s Károlyi Mihállal helyettesítették. Transzparenszek tömege jelezte, hogy a köztársaság elnöke Károlyi Mihály. A nemzetiszínű zászló mellett már észrevehető tömegben ott voltak a vörös lobogók is, az ünnepség impozáns tömegeit jórészt a fegyelmezett munkások alkották. (Ezekben a hetekben a szakszervezetek tagsága hetenként tízezzrel emelkedett.)

Károlyi arról beszélt, hogy széjjel kell tépni a múltat. Később szemére hányták azt, amivel *akkor* mindenki egyetértett – Prohászka Ottokártól Jászi Oszkárig. Károlyi beszédének a fontosabb része viszont annak az utópiának a hosszas kifejtése volt, amely szerint a pacifizmus a jövő politikája Európában. Károlyi meg volt arról győződve, hogy a lövészárkok tapasztalata nem széjjelválasztotta, hanem összehozta az embereket, s a frontbarátkozásokhoz hasonlóan „*a pacifista program a jövőben össze fogja foglalni az összes népeket, amely a jövőben biztosítani fogja minden népnek a függetlenségét, biztosítani fogja minden nemzetnek önállóságát és biztosítani fogja minden polgárnak szabad fejlődését, mert ez a pacifista program ma [...] világprogram.*”⁵⁰ Károlyi, aki 1916 augusztusában „*tigrisként*” akarta védeni Erdélyt a románoktól, akit a király még egy hónappal korábban is „*ultracionalistának*” tartott, akit a nemzeti színekkel lobogós forradalom juttatott hatalomra október 31-én, most, bő két héttel később azt gondolta, hogy a nacionalizmusnak leáldozott. Elődeivel szemben Károlyi megértette a háborús kimerültség pszichológiáját, azzal azonban nem számolt, hogy a lövészárkok pacifizmusa egy hullámzó és eldöntetlen küzdelem rövid szavatosságú terméke volt. Az összeomlás után egyszerre kirajzolódott: győztesek és vesztesek állnak szemközt egymással. Károlyi ekkor, a köztársaság proklamációjakor szakított végleg azokkal, akik – mint Milotay István – „*az önző és mély nacionalitás kultuszában*” látták a sikert és boldogulást.⁵¹ Beszédében a köztársaság nemzeti jellegének már néhány frázissal sem adózott, de ez később végzetes tévedésnek bizonyult. Deficitje ugyanis csak a

⁴⁹ 8 órai Újság, 1918. november 26. 8.

⁵⁰ KN 1910 XLI. kötet, Függelék, 458.

⁵¹ Milotay István: Forradalom után. Új Nemzedék, 1918. november 9. 1.

vesztesek nacionalizmusának volt. Károlyinak tudnia kellett, hogy a győztesek nacionalizmusa a demokratikus és föderalista magyar politikát a magyar imperializmus álrühájának vélte. Buchinger Manó, a szociáldemokrata párt jól tájékozott külügyese 1918. október legutolsó napjaiban Svájcban járva megdöbbenten tapasztalta, mennyire hatalmába kerítette a nacionalista mámor a magukat győztesnek érző cseh, román és délszláv munkásmozgalmi vezetőket: „*Shylock nem követeli nagyobb rátartisággal a velencei nemes testéből neki kijáró font húst, mint ahogy ezek a nemzetek bíróságától mindazt, amire az antant-hatalmaktól állítólag már ígéretet is kaptak.*”⁵² Varga Jenőt, a kiváló gazdasági szakértőt Prágába küldte ugyanezekben a napokban a szociáldemokrata pártvezetőség, s ő is elutasítással tért vissza: csak akkor ismerik el a Magyar Nemzeti Tanácsot, ha az kifejezetten elismeri szlovák lakosságú területeinek Csehországhoz való csatolását népszavazás nélkül – azaz homlokegyenest ellenkezőleg a wilsoni önrendelkezés elveivel.⁵³ Hasonló tapasztalatokról számolt be a polgári radikális Supka Géza, aki már a Károlyi-kormány hivatalos kiküldöttje volt Prágában: a csehek be fognak vonulni a Felvidékre, Prágában a győzelmes antant-láza viharzik.⁵⁴ Jászi Oszkár „Keleti Svájc” pedig a november 13–14-i aradi tárgyalásain kapott kosarat a román nemzetiségi vezetőktől. A nemzetiségi munkásvezérek már az 1918. októberi 13-i szociáldemokrata kongresszuson érzékeltették, hogy az alakuló nemzeti utódállamokkal fognak tartani, sem Károlyi, sem Jászi „Keleti Svájc” iránt nem mutattak elfogadást, ez utóbbit a horvát sajtó „magyar tragikomédiának” minősítette.⁵⁵ Jászi Oszkár vagy Babits Mihály föderalizmusának Európa más országaiban is voltak értelmiségi hívei, nem is csekély számban, de csak Magyarországon alakult ki olyan hatalmi vákuum, ahol ez a program ortodox meggyőződéssel képviselt kormányprogrammá lett. Ugyanakkor 1918. november közepén még akkorra volt Károlyi tekintélye, hogy szinte mindenki esélyt adott Károlyi egyoldalú békepolitikájának, hisz Károlyi és kormánya minden pacifizmusa ellenére sem tagadta meg a korábbi magyar politika sarokkövét, a magyar területi integritást. A Magyar Népköztársaság tehát születésének pillanatában is a pacifizmus magányos és paradox politikája volt, amely nem tagadta meg a célt, amiért elődei világháborúba mentek. Míg Hock János az önálló nemzeti fejlődés zálogát, Károlyi pedig a pacifizmus világprogramjába való beilleszkedést látta november 16-án, a köztársasági ünnepség utolsó szónoka, Kunfi Zsigmond szocialista pártvezér és népjóléti miniszter már „a szegénység és gazdagság nagy küzdelmében” akart döntő eredményt elérni: „*Nekünk a politikai demokrácia csak eszköz arra, hogy a munkanélküli jövedelmeket kiküszöböljük a társadalomból.*” Bizonyos mértékig mégis ő volt a legrealisabb. Tudta, hogy az élelmiszerellátás, a fűtés kulcsfontosságú lesz az új

⁵² Buchinger Manó: Az események és Svájc. *Szocializmus*, 1918. december, 552.

⁵³ Varga Jenő: Forradalmi impressziók Csehországban. *Szocializmus*, 1918. december, 554.

⁵⁴ Hajdu Tibor (szerk.): *Károlyi Mihály levelezése*. III. kötet. 1925–1930. Budapest, 1991, 835–837.

⁵⁵ Kővágó László: *A magyarországi délszlávok 1918–1919-ben*. Budapest, 1964, 67.

rendszer túléléséhez. Ezért az angol, francia és a cseh munkásvezérektől a nemzetközi proletársolidaritás nevében teljesen konkrét dolgot kért, szentet: „*ne akadályozzák meg azt, hogy ide bejusson az a szén, melyre az élmezés, a katonák hazaszállítása és a munka produktivitása szempontjából egyaránt szükség van.*”

A parlamenti ünnepség diadallal fejeződött be, a vezetők fürödtek a tömeg ünneplésében, még további beszédek hangoztak el Károlyitól, Jászitól, Bokányi Dezsőtől, sőt egy rövid és komor biztatás a pesszimista Garami Ernőtől is. Csak egy momentum volt zavaró, a parlament felett repülőgépek jelentek meg vörös színű röplapokkal, Lenin és Szverdlov üzenetével, amelyben „Magyarország katonáit, parasztjait és munkásait” szólították fel a szocialista köztársaság kikiáltására. Kun Béla még csak úton volt Magyarország felé, de az anarchista forradalmi szocialisták beépített embereik révén már megszerezték a csepei szikratávíró által vett orosz üzenetet, amely a tőkésekkel való leszámolásra szólított fel, munkás és katonatanácsok alakítására, azaz a frissen létrejött polgári rend megdöntésére. A kommunizmus ekkor ért kulturális befolyásának zenitjére szerte Európában, de leginkább ott terjedt sikeresen, ahol a nacionalizmus csődöt mondott céljaiban, tehát a háborús vereség sújtotta Németországban, Ausztriában és Magyarországon.⁵⁶ Magyarországon 1918. november közepén még csak a forradalmi szocialisták anarchista értelmiségének szűk csoportjai voltak fogékonyak a világforradalmi illúzióra, de hamarosan a szociáldemokrata vezetés sorait is kezdte megbontani a marxista eszkatológia azonnali megvalósítását ígérő bolsevik politika. Ez a fejlemény aztán a következő hónapokban végzetesen kisiklatta a magyar köztársaság vereségben fogant baloldali pillanatát. „Holt-tenger” lett, ahogy Illyés Gyula máig aktuálisan megírta a *Kora tavasz* kezdő oldalain.

PÁL HATOS

HARSH REPUBLIC OF THE ASTER REVOLUTION

On October 31, 1918, Hungarian independence and the end of the war were celebrated in Budapest with a street carnival of hundred thousand people. The newly appointed prime minister, Mihály Károlyi, proclaimed a unilateral peace policy, but despite all his pacifism, he did not deny the cornerstone of former Hungarian politics, the territorial integrity of the country. In the coming weeks, the idea of a republic seemed like a kind of magic weapon. Many people believed that reconciliation with the past, reassuring the rebellious military, regaining the lost loyalty of nationalities, and preserving the territorial integrity of historic Hungary all

⁵⁶ Leszek Kołakowski: A kommunizmus mint kulturális jelenség. 2000, 1989. 1. sz. 8–12.

depended on the proclamation of the republic. However, this proved to be an illusion, as the proclamation of the Hungarian People's Republic on November 16, 1918, could not save the historic Hungarian borders. At that time, only a narrow social group was susceptible to the revolutionary illusion of the world, but soon the Bolshevik policy of promising the immediate realization of Marxist ideas began to break down the Social Democratic leadership. This development, in the following months, faded away the left-wing momentum of the Hungarian Republic conceived in defeat.